

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Навчально-методичний посібник

Одеса
2023

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16 лютого 2023 року).*

Автори:

Аркуша Лариса Ігорівна, завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Федчун Наталія Олександрівна, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

Рецензенти:

Балобанова Дар'я Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ;

Цехан Дмитро Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Детермінація злочинності в Україні: навч.-метод. посібник / Л. І. Аркуша, А 827 Н. О. Федчун; НУ «ОЮА». – Одеса: Бондаренко М. О., 2023. – 80 с.

ISBN 978-617-8005-91-7

Навчально-методичний посібник адресований здобувачам вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» Національного університету «Одеська юридична академія» для підготовки до занять з навчальної дисципліни «Детермінація злочинності в Україні».

У посібнику наводяться методики підготовки до занять, перелік навчальних тем та питань для підсумкового контролю знань і вмінь. Зібрано перелік спеціальної літератури та Інтернет-ресурсів з актуальних проблем пізнання явища злочинності в Україні.

УДК 343.97(477)(073)

ISBN 978-617-8005-91-7

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ	7
ТЕМА1	7
ТЕМА2	14
ТЕМА3	19
ТЕМА4	23
ТЕМА5	28
ТЕМА6	33
ТЕМА7	37
ТЕМА8	42
ТЕМА9	47
ТЕМА10	50
ТЕМА11	56
ТЕМА12	61
ТЕМА13	65
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ	69
РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ.....	75

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Детермінація злочинності в Україні» призначена для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» Національного університету «Одеська юридична академія».

Актуальність навчальної дисципліни. Навчальна дисципліна сфокусована на вивченні кримінологічних аспектів об'єктивної дійсності, а саме феноменології та етіології злочинності в Україні, а також основних її проявів, що становлять найбільшу загрозу для суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Постійно зростаюча злочинність загрожує безпеці громадян та їх родин, підриває основи демократії та соціальної справедливості у суспільстві, слугує знаряддям перерозподілу національного доходу, підриваючи економіку держави. В таких умовах вивчення комплексу факторів, що її обумовлюють і продукують, з'ясування змісту і системних зв'язків, закономірностей детермінації через кримінологічний вимір злочинності є вельми значущим, особливо в контексті удосконалення методологічних та організаційно-правових засад превентивної (правоохоронної) діяльності в Україні.

Мета навчальної дисципліни. Метою навчальної дисципліни є формування уявлення про сучасний детермінаційний комплекс та тенденції злочинності в Україні, розвиток теоретичних та практичних знань, умінь, навичок для ефективного виконання завдань щодо забезпечення цивільної безпеки, а також продукування нових ідей, релевантних потребам превентивної, правоохоронної діяльності.

Результати навчання. Після успішного вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти буде:

зрозуміло і недовозначно **доносити** власні знання про сучасний детермінаційний комплекс та тенденції злочинності в Україні, висновки та аргументацію до фахівців і нефахівців; зокрема, під час публічних виступів, дискусій, проведення занять;

узагальнювати та інтерпретувати кримінологічну інформацію на основі результатів роботи слідчих, оперативних підрозділів та інших правоохоронних

органів та пропонувати нові рішення щодо превентивного впливу на злочинність, з урахуванням цілей, обмежень, правових, соціальних, економічних та етичних аспектів під час здійснення правоохоронної діяльності;

аналізувати умови і причини (детермінанти) вчинення кримінальних правопорушень та сучасного детермінаційного комплексу злочинності в Україні, визначати шляхи їх усунення;

забезпечувати законність та правопорядок, захист прав та інтересів особистості, суспільства, держави від злочинних посягань з використанням ефективних методів й засобів забезпечення публічної безпеки і порядку в межах виконання своїх посадових обов'язків при здійсненні правоохоронної діяльності щодо запобігання злочинності;

відшукувувати необхідну кримінологічну інформацію в спеціальній літературі, базах даних, інших джерелах інформації, аналізувати та об'єктивно оцінювати інформацію під час здійснення превентивної діяльності правоохоронними органами;

розробляти та управляти дослідницькими проектами у сфері правоохоронної діяльності та з дотичних міждисциплінарних напрямів щодо превентивного впливу на злочинність, аналізувати вимоги, визначати цілі, завдання, ресурси, строки, виконавців.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема за п/п	Назва теми	Л/ПЗ/СР, год. (денна ф/ н)	Л/ПЗ/СР, год. (заочна ф/ н)
Тема 1.	Теорія злочинності	2/4/6	1/0,4/9
Тема 2.	Соціальна сутність злочинності	2/2/5	1/0,2/9
Тема 3.	Злочинність і системний підхід	2/2/5	1/0,2/9
Тема 4.	Причинність, детермінація та самовідтворення злочинності	4/4/6	1/0,2/9
Тема 5.	Кримінологічний аналіз детермінант злочинності в сучасній Україні	2/2/6	1/0,2/9
Тема 6.	Фонові для злочинності явища	2/2/4	0/0,2/9
Тема 7.	Детермінація злочину	2/2/4	1/0,2/9
Тема 8	Основи превентивної діяльності	4/4/6	0/0,4/11
Тема 9	Закономірності функціонування економічної злочинності в Україні	2/2/5	2/0,2/9
Тема 10	Закономірності функціонування корупційної злочинності в Україні	2/2/5	2/0,2/9
Тема 11	Закономірності функціонування організованої злочинності в Україні	2/4/5	2/0,4/9
Тема 12	Закономірності функціонування наркозлочинності в Україні	2/2/5	2/0,4/9
Тема 13	Особливості детермінації кіберзлочинності	2/2/5	2/0,4/9
Тема 14	Особливості детермінації необережних злочинів	2/2/5	2/0,4/9

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Тема 1

ТЕОРІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Основний зміст

Злочинність являє собою феномен, що не може вивчатися в контексті обмеження його тільки відомостями про злочини без звертання до даних про суспільні явища й процеси, аналізу соціопсихологічних властивостей груп людей чи схильності конкретних індивідів.

Підходи до розуміння сутності злочинності (теоретичні дослідження & діяльності щодо обмеження злочинності):

Теологічний (релігійно-духовний) підхід до злочинності полягає в тому, що поняття *злочинного* завжди пов'язується із крайніми *проявами зла*, злочинним вважається зазіхання на вище добро; *злочинець* – безпосереднє *втілення зла*. Ідеї, сформульовані в рамках цього підходу, досить складні. Багато з них носять недоведений на рівні наукових аргументів характер. Водночас ці ідеї мають світоглядне значення. Так, акцент у контексті впливу на злочинність кожен повинен робити на самого себе (самовдосконалення), релігійні заходи впливу на злочинність мають значний антикриміногенний потенціал.

У рамках **антропологічного підходу** злочинність визначається як хвороба окремих людей – *медична модель кримінальної юстиції*. З погляду цього підходу, визначення злочинності може звучати як «злочинність – це хвороба духу». Так злочинність є результатом виродження, дегенерації, наслідок тих або інших психофізіологічних аномалій, що тягнуть «моральне божевілья», але при цьому можуть не виключати осудність. Злочинцем народжуються, а не стають.

В рамках цього підходу виробляються заходи, які заслуговують на увагу, наприклад, в контексті обмеження злочинності необхідно піклуватися про психічне й фізичне здоров'я націй (збільшення числа психофізіологічних аномалій – підстава для прогнозу зростання злочинності).

Сутність *кримінально-правового (фундаментального, доктринального) підходу* полягає у розгляді злочинності як збірного поняття – сукупності або навіть системи злочинів. Визначаючи злочинність таким чином, початком слугують окремі злочини. Вся їхня сукупність у суспільстві й утворює злочинність. *Кримінально-правовий підхід* базується на кримінально-правових категоріях «злочин», «суб'єкт злочину» тощо.

З позицій кримінально-правового підходу до розуміння злочинності можна аналізувати статистичні сукупності злочинів та осіб, які їх вчинили.

Соціологічний підхід визначає злочинність як соціальний феномен (який протиставляється, наприклад, правовому феномену). Характер і масштаби злочинності *не залежать* прямо від волі законодавця – від того, які діяння криміналізовані, а які дозволені. Таким чином, злочинність є предметом соціологічного інтересу, оскільки вона визначена всередині соціальної сфери, порушує соціальні норми і викликає соціальний відгук. Злочинний акт – це соціальний, хоча зазвичай недружній акт, що відбувається в соціальному оточенні і залучений в культурні та структурні рамки суспільства. Злочинна поведінка знаходиться в центрі найбільш загальних соціологічних проблем, таких, як порядок проти безладу.

На підставі соціологічного підходу можна впливати не лише на сукупність злочинів і злочинців, а й на причини та умови, які породжують протиправну поведінку.

Крім того, в контексті соціологічного підходу з урахуванням позицій кримінальної антропології можливою стає розробка поняття злочинності як різновиду деструктивної активності, різновиду соціальної практики, що має неабияке значення для виокремлення нових поглядів на протидію злочинності.

Напрямки дослідження злочинності у вітчизняній кримінології:

– *сумарно-статистичний* (або соціально-статистичний), будується на радянській доктрині – це уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що становить сукупність злочинів, вчинених на

певній території і в певний проміжок часу (І.М. Даньшин, І.К. Туркевич, О.М. Литвак, О.Г. Кальман, О.Г. Фролова та інші);

– **новітній** (соціально-практичний чи соціально-активний (діяльнісний)), представляє злочинність як кримінальну активність частини членів суспільства (*теорія кримінальної активності*) (А.П. Закалюк), як предметну діяльність і соціальну практику (*інституціональна теорія криміналізації суспільства*) (В.М. Дрьомін), як *прояв криміногенного потенціалу суспільства* (В.В. Голіна), як *масовий прояв деструктивності у поведінці людей* (А.Ф. Зелінський), як *форма соціальної адаптації* (І. П. Рущенко). Запропоновані визначення сприяють розумінню природи і джерел явища злочинності.

О.М. Костенко запропонував генераційно-регуляційну модель поведінки людини, засновану на «законі годинника». Відповідно до цієї моделі воля людини – це здатність генерувати поведінку, а свідомість людини — це здатність регулювати поведінку. Таким чином, відповідно до «закона годинника» воля віграє роль «пружини», а свідомість – роль «маятника» у механізмі людської поведінки.

Проблема свободи волі у світлі **соціального натуралізму** вирішується так: свобода волі – це можливість людини генерувати (породжувати) свою поведінку, що регулюється свідомістю. Ця можливість може реалізуватися двома способами: 1) відповідно до законів фізичної, біологічної та соціальної природи; 2) всупереч цим законам. Відповідно до цього свобода волі є двох видів (*дуалізм свободи волі*): 1) свобода волі, упорядкованої законами природи; 2) свобода волі, що не впорядкована законами природи, – свобода сваволі.

В.М. Дрьомін зазначає, що злочинність не є особливим видом людської активності, не знаходиться за межами соціальної діяльності, а є самою діяльністю, виявляючись в тій чи іншій формі в повсякденному житті людей. Злочинність виступає лише як один із проявів людської активності та знаходиться у закономірних зв'язках з іншими видами діяльності людини. Злочинність проявляє себе як різновид широко розповсюдженої деструктивної **соціальної практики** людей, що виявляється в індивідуальній або колективній **предметній діяльності**. Предметність злочинності проявляється в тому, що злочини здебільшого спрямовані

на досягнення певної мети і реалізацію потреб індивідів. Більше того, злочинна діяльність глибоко імплементована в соціальну тканину суспільства і справляє зворотній вплив на суспільство.

У кримінології віктимна поведінка розглядалася як антипод злочинної поведінки. Здебільшого вона досліджувалася у контексті механізму злочинної поведінки та пом'якшувальних вини обставин.

На думку В. О. Тулякова, **віктимна поведінка** – це вид соціальної девіації. Вона є відхиленням від норм (правил) особистої та майнової безпеки. Відтак, це закономірний, характерний, часто біопсихосоціальний особистісний небезпечний стиль поведінки людини (групи, спільноти), який робить її помітною для оточуючих, у зв'язку з чим у конкретній життєвій ситуації підвищується її уразливість, доступність, привабливість, що впливає на мотивацію та рішення злочинця щодо вчинення злочинного посягання.

Концептуальна ідея В.О. Тулякова про те, що «діада «злочинність – **кримінальна віктимність**» являє собою самоорганізовану надсистему, у якій зазначені відкриті гомеостатичні системи, обмінюються одна з одною речовиною, інформацією та енергією на речовинному, енергетичному і інформативно-регулятивному рівнях», у рамках традиційних інститутів кримінології означає необхідність аналізу і стимулювання соціальноактивної поведінки потенційних потерпілих від злочину, організації справедливих поведінки з жертвами злочинів як способу зміни системних взаємозв'язків і організації більш ефективного контролю над злочинністю.

Питання практичного заняття 1

1. Девіантність, делінквентність та злочинність: визначення та розмежування понять.

2. Характеристика основних підходів до визначення та розуміння злочинності:

2.1 Теологічний (релігійно-духовний) підхід (Фома Аквінський, Іоанн Дамаскін, Д. Гільдебранд)

- 2.2 Антропологічний (біологічний та психолого-психіатричний) підхід (Ч. Ломброзо, Е. Кречмер, Ф. Граматика, Б. ді Туліо);
- 2.3 Кримінально-правовий (фундаментальний, доктринальний) підхід;
- 2.4 Соціологічний підхід (Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Селлін; А. Коен).

Питання практичного заняття 2

- 3. Характеристика окремих вітчизняних підходів до розуміння злочинності:
 - 3.1 Сумарно-статистичний (соціально-статистичний) підхід (І.М. Даньшин, І.К. Туркевич, О.М. Литвак, О.Г. Кальман та інші);
 - 3.2 Соціально-активний (соціально-практичний) підхід:
 - деструктивний (особистісний) (А.Ф. Зелінський);
 - особистісно-активнісний (теорія кримінальної активності) (А.П. Закалюк);
 - 3.3 Теорія соціального натуралізму (О.М. Костенко);
 - 3.4 Інституціональний підхід до розуміння злочинності (В.М. Дрьомін);
 - 3.5 Віктимологічний підхід (В.О. Туляков).

Література

- 1. Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, І. В. Загородній, М. О. Д'якова ; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2021. 49 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/16150>
- 2. Дрьомін В. М. Становлення та розвиток кримінологічного інституціоналізму. *Наукові праці НУ ОЮА* : зб. наук. пр. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 374-388. URL: <http://hdl.handle.net/11300/5488>
- 3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім ІнЮрс, 2007. 424 с. URL: <https://studfile.net/preview/5169836/>

4. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права. Проблеми філософії права. 2006-2007. Том IV-V. С. 98-106. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13439/11-Kostenko.pdf?sequence=1>
5. Ломброзо Ч. Злочинна людина URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=162093>
6. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. Харків : Право, 2016. 192 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18106/1/Smetanina_monogr_2016.pdf
7. Туляков В. О. Віктимологія. Одеса, 2003. 136 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3402>
8. Шандра Б. Б. Релігійно-духовний підхід проблеми злочинності. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>

3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>).
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 2

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ

Основний зміст

Злочинність – це соціальне явище. Злочинність являє собою передусім вчинення частиною членів суспільства діянь, які спричиняють шкоду суспільству. При чому ці діяння є найбільш небезпечними серед усіх видів людської поведінки. Злочинність як соціальне явище, властиве будь-якому суспільству, що впливає з походження злочинності, її чинників, сутності та наслідків.

Злочинність – суперечлива щодо розвитку суспільства загалом, оскільки суспільство постійно динамічно розвивається, відповідно відбувається переоцінка поведінки людини, особливо щодо того, чи визнавати її вчинки злочинними.

Існує кореляція між зміною відносин у суспільстві та розумінням поняття злочинності в конкретний історичний момент розвитку соціуму. Це поняття, узалежнюючись від конкретного етапу розвитку суспільства, завжди має відповідати інтересам і потребам суспільства саме на цьому етапі розвитку.

З одного боку, поняття *злочинності*, яке залежить від соціально-економічних відносин на певному етапі розвитку суспільства, є *історично непостійним*, а з іншого – визнання певних способів поведінки *злочинними є динамічним процесом*, що полягає у зіставленні поведінки індивіда з нормами дозволеності чи недозволеності відповідно до норм типу суспільства, наявного в момент оцінювання. Таким чином, злочинність визначена всередині соціальної сфери, порушує соціальні норми і має соціальний відгук.

Злочин завжди являє собою *єдність* факту та його кримінально-правової оцінки. Так, єдність проявляється:

по-перше, при порівнянні кримінального права різних суспільно-політичних формацій;

по-друге, через динаміку національного кримінального законодавства(наприклад, процеси криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації);

по-третьє, в межах чинного кримінального закону при аналізі таких його інститутів, як стадії злочину, співучасть, обтяжуючих обставин чи кваліфікуючих ознак;

по-четверте, в процесі застосування кримінального закону в кожному конкретному випадку (наприклад, пом'якшуючі обставини).

Злочинне діяння – це завжди вчинок, який суспільство вважає небезпечним для своїх інтересів, для умов своєї життєдіяльності. Таким чином, *категорія злочинного* – це завжди *оціночна* категорія.

Суспільна небезпечність *не залежить від волі законодавця*. Так само визначеність діяння як злочинного *не залежить від волі законодавця*, у зв'язку з чим суспільна небезпечність діянь та їх визначеність в кримінальному законі можуть *не співпадати*.

Співвідношення суспільної небезпечності та кримінальної протиправності:

- ✓ все, що суспільно небезпечно, заборонено кримінальним законом, і навпаки;
- ✓ все, що суспільно небезпечно, заборонено кримінальним законом, але не все, що заборонено кримінальним законом, суспільно небезпечно;
- ✓ не все, що суспільно небезпечно, заборонено кримінальним законом, але все, що заборонено кримінальним законом, суспільно небезпечно;
- ✓ не все, що суспільно небезпечно, заборонено кримінальним законом, та не все, що заборонено кримінальним законом, суспільно небезпечно.

Злочинність являє собою передусім систему діянь, що спричиняють шкоду суспільству, вчинених частиною членів самого суспільства. При чому ці діяння є найбільш небезпечними серед усіх видів людської поведінки. Злочинний акт – це соціальний, хоча зазвичай, недружній акт, що відбувається в соціальному оточенні і залучений в культурні та структурні рамки суспільства.

У зв'язку з тим, що види злочинних проявів в природі виникають або зникають доволі нечасто, **суспільна небезпечність злочинності**, її найважливіша властивість, **змінюється переважно кількісно**.

Питання практичного заняття

1. Суспільна небезпечність та кримінальна протиправність
2. Підстави кримінально-правової заборони
3. Вид злочину як особлива поведінкова структура
4. Обумовленість злочинності протиріччями суспільного розвитку
5. Поширеність злочинності як її особлива характеристика

Література

1. Воднік В. Д. Специфіка соціологічного аналізу злочину. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 1 (28) 2016. С. 211-219. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14577/1/Vodnik_211-219.pdf
2. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.
3. Курилюк Ю. Б. Соціальна зумовленість злочинності в сучасному суспільстві. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 53-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_9_10
4. Рущенко І. П. Соціологія злочинності : монографія. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 370 с.
5. Тимошенко В. І. Соціальна сутність злочинності і злочину у вченні Г. Тарда (з історії політичної і правової думки). *Держава і право*. Сер. Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. 2017. Вип. 75. С. 307-316.
6. Цимбалюк М.М., Шандра Б.Б. Філософсько-правова характеристика злочинності : соціокультурні реалії : монографія. Львів : Ліга-прес, 2016. 254 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>

7. Шпиталенко Г.А., Мельничук Д.П., Богоявленська Ю.В. Соціальна природа злочинності: історичний та ґносеологічний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал* № 3/2020. С. 356-361. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/87.pdf

8. Barkan S. Criminology: A Sociological Understanding. New Jersey. Prentice Hall, Upper Saddle River, 1997. P. 51-83.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.

8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 3

ЗЛОЧИННІСТЬ І СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Основний зміст

Злочинність є відносно відокремленою соціальною системою (підсистемою), що має здатність до *самодетермінації та самовідтворення*.

Злочинність є формою поза правової соціальної діяльнійшої активності – субкультурного простору, що виражається через систему духовних стандартів, норм, цінностей, традицій та звичаїв, які забезпечують функціонування злочинного світу. Злочинність являє собою певний лад життєдіяльності людей, підпорядкований об'єктивним соціальним закономірностям, при цьому будучи лише одним із проявів людської активності та перебуваючи у закономірних зв'язках з іншими видами діяльності.

Через зворотній вплив на суспільство, де злочин фактично є одним із способів задоволення потреб чи вирішення проблем (конфліктів), злочинність набуває властивостей інституту суспільних відносин і має свою специфічну *функціональність*:

- 1) перерозподіл економічних благ на всіх рівнях існування суспільства – *економічна функція злочинності*;
- 2) взаємовплив держави та злочинності – *політична функція злочинності*;
- 3) нові суспільні відносини, досягнення науки і техніки стають об'єктом або способом злочинних посягань – *новаторська функція злочинності*;
- 4) інтеграція на рівні кримінального середовища та забезпечення стану захищеності від кримінальних загроз – *інтегративна функція злочинності*;
- 5) вплив кримінальної субкультури на колективну свідомість, формування кримінальної психології, змішування «материнської» культури та кримінальної субкультури – *культурологічна функція злочинності*.

Злочинність є продуктом взаємодії певних типів середовища та особи, у зв'язку із чим можна виділити її *підструктури*:

- *стійку злочинність*, у походженні якої провідну роль відіграють особистісні характеристики (побутова злочинність: побутові вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганства, зґвалтування);

- *ситуативну злочинність*, яка визначається більш сильним впливом середовища, ніж особистісних характеристик та складною ситуацією злочинної поведінки (економічна злочинність, наркозлочинність, професійна злочинність (вбивства на замовлення), терористична злочинність).

Окремо «стоїть» *організована злочинність* – складна система організованих злочинних об’єднань, що ведуть широкомасштабну злочинну діяльність, створюють для такої діяльності найбільш сприятливі умови, використовуючи при цьому як власні структури з управлінськими та іншими функціями по обслуговуванню цих формувань, їх діяльності та зовнішньої взаємодії, так і державні структури (органи влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи) та інститути громадянського суспільства.

Питання практичного заняття

1. Системний аналіз: основні положення
2. Критичний аналіз злочинності як системи
3. Системні властивості злочинності:
 - 3.1 Системні взаємозв’язки (комунікації)
 - 3.2 Самоорганізація злочинності
 - 3.3 Здатність до розширеного самовідтворення
4. Злочинність як соціальна практика

Література

1. Даньшин І. М. Проблеми детермінації злочинності. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. 1994. № 2. Х.: Основа, 1994. С. 115–123.
2. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: теоретико-методологічне обґрунтування. *Електронне наукове фахове видання Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №6. URL: http://pap.in.ua/6_2015/2.pdf.

3. Закалюк А. П. Поняття злочинності: предметна сутність. *Юридична Україна*. 2004. № 4. С. 43–49.
4. Костенко О. М., Шемшученко Ю. С. Щодо переваг системного підходу до боротьби з економічною злочинністю. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 18. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. С. 507-510.
5. Рущенко І. П. Злочинність в Україні: функціональне пояснення. *Право і безпека*. 2002. № 3. С. 184-188.
6. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. Харків : Право, 2016. 192 с.
7. Шепеленко Л. А. Злочинність як система: спроба критичного аналізу: монографія. Л.: РІО ЛДУВС, 2006. 94 с.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.

4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>).
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 4

ПРИЧИННІСТЬ, ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТА САМОВІДТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Основний зміст

Питання про причини та умови злочинності вважається одним із найважливіших і найскладніших у кримінології. Адже вплив на злочинність неможливий без розуміння особливостей її детермінації, тих механізмів, що зумовлюють її виникнення і розвиток. При поясненні детермінації злочинності потрібно виходити з діалектичного положення про загальні взаємозв'язки між явищами, теоретичною базою і методологічним принципом вивчення причин злочинності, в тому числі з розуміння злочинності як продукту суспільства, що має відносну самостійність, власні закономірності розвитку і здатність зворотного впливу на соціальне середовище, яке її породило. Тому *процес детермінації злочинності повинен аналізуватися як складний процес взаємодії різних форм причинних та інших (функціональних, статистичних, системно-структурних тощо) зв'язків.*

Єдності в розумінні детермінації злочинності серед дослідників немає як в процесі розвитку кримінології, так і в сучасних кримінологічних дослідженнях.

При характеристиці сучасних факторів злочинності варто, застосовуючи системний підхід, мати на увазі, що *детермінація злочинності повинна аналізуватися як взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів, залежність причин та умов злочинності від конкретних соціальних умов.*

Причини та умови злочинності є самі по собі системою зв'язків і знаходяться у складній взаємодії із системою злочинності як комплексного соціально-правового явища, що вивчається за певний історичний проміжок часу. У зв'язку з цим важливо з'ясувати із системних позицій поняття причин і умов злочинності та види її детермінації.

Причини злочинності – деструктивні явища, що породжують злочинність. *Умови злочинності* – певні обставини, що сприяють виникненню та існуванню

злочинності, або впливають на розвиток причинного зв'язку, підживлюючи чи будучи нейтральними до злочинності.

Детермінація злочинності – об'єктивна залежність причинної обумовленості злочинності від явищ життєдіяльності суспільства та їх сприйняття окремими його членами. Детермінація злочинності опосередкована взаємодією різних форм зв'язків.

Причинність у кримінології – один із видів зв'язків процесів та явищ, це зв'язок продукуючий або генетичний, тобто визначальним є саме *факт породження* якого-небудь явища процесу. Коли мова йде про причинність, використовують категорії «причина і наслідок» або «причинно-наслідковий зв'язок», при якому причина породжує наслідок; причина передує за часом наслідку; наслідок не може бути причиною тієї самої причини тощо.

Функціональна залежність – це повна відповідність між причиною і наслідком, тобто «якість» причини визначає «якість» результату. **Статистичний зв'язок** – це залежність зміни одного явища від зміни іншого. Одним з різновидів статистичного зв'язку, що має значення для вивчення злочинності є *кореляція* – тобто вірогіднісна залежність. Функціональна залежність є повною формою зв'язків, а кореляція – неповною. **Зв'язок станів** пояснюється тим, що стан певного явища в даний момент визначає стан іншого явища в майбутньому.

При класифікації криміногенних детермінант необхідно звернути увагу на те, що класифікація криміногенних детермінант здійснюється за декількома критеріями: за природою (об'єктивні та суб'єктивні); за рівнем функціонування (криміногенні детермінанти в цілому; криміногенні детермінанти окремих груп і видів злочинів; криміногенні детермінанти конкретного злочинного прояву); за змістом і способом дії (економічні; ідеологічні; організаційні; правові; психологічні); за джерелами.

Крім того, злочинності як самокерованій системі властиві механізми розширеної самодетермінації.

Латентна злочинність є одним із закономірних проявів та факторів злочинності, що обумовлює: психологію безкарності; вчинення суміжних злочинів;

залучення у кримінальну діяльність/активність; «розширення» впливу організованої злочинності; недовіру до правоохоронних органів тощо. Відтак, без урахування «тіньової» (від англ. *dark figure of crime*) частки, неможливо повністю оцінювати актуальний стан злочинності, правильно визначити питому вагу окремих сегментів злочинності у її структурі, а відтак, приймати й впроваджувати адекватні рішення щодо нейтралізації як криміногенних факторів, так і ліквідації наслідків.

Питання практичного заняття 1

1. Роль причин, умов, корелянт (зв'язків з наслідками) у процесі детермінації злочинності.
2. Підходи до розуміння причинності злочинності.
3. Форми взаємодії причин та умов злочинності:
 - 3.1 Причинний зв'язок;
 - 3.2 Функціональна залежність;
 - 3.3 Статистичний зв'язок, кореляційна залежність;
 - 3.4 Системно-структурний зв'язок;
 - 3.5 Зв'язок станів.
4. Класифікація криміногенних детермінант.

Питання практичного заняття 2

1. Латентна злочинність.
2. Психологія безкарності як форма самодетермінації злочинності.
3. Самодетермінація злочинності через вчинення суміжних злочинів
4. Значення кримінальної субкультури як внутрішнього джерела самодетермінації злочинності.

Література

1. Головкін Б.М. Причинність в системі детермінації злочинності. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 1(5). С. 7. URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/_1.pdf

2. Дрьомін В.М. Злочинність як предметна діяльність. *Електронне наукове фахове видання Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №3. URL: http://lsej.org.ua/3_2015/3_2015.pdf
3. Ларченко М. О. Кримінологічний аналіз впливу соціальних умов на злочинність в царській Росії кінця XIX - початку XX століття. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 267-275.
4. Мазур М. І. Роль біологічних та біосоціологічних концепцій в кримінологічній науці. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2016. С. 289-292
5. Медицький І. Б. Деякі підходи до розуміння причин і умов злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст.* Івано-Франківськ. 2002. Вип. IX. С.129-133.
6. Міллер А. Що таке причини та умови злочинів? *Право України*. 2001. №5. С. 89-92.
7. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нежурбіда Сергій Ігорович ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 32 с.
8. Чечель Н. О. Поняття причинності в кримінології: деякі аспекти. *Форум права*. 2011. № 2. С. 963–966. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11cnokda.pdf>.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 5

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Основний зміст

Дослідження злочинності не може бути повним та якісним без надання характеристики її *взаємозв'язку* з різними *негативними соціальними явищами чи соціальними відхиленнями*. В кримінологічній науці дані явища отримали назву «*фонові явища злочинності*».

Фонові явища розкриваються через зв'язок і взаємодію з іншими явищами та процесами, що відбуваються у суспільстві. Такі взаємозв'язки й взаємодії між явищами матеріального і духовного (ідеального) світу сприймаються таким чи іншим чином свідомістю людей. Разом з тим, кожне суспільство є сукупністю підсистем (сфер): політичної, організаційно-управлінської, виробничої, соціальної, духовної. Вказані підсистеми наділені властивими лише їм функціями, структурою, цінностями, нормами, цілями. Вони взаємодіють та впливають одна на одну й слугують детермінантами відповідних явищ, що тим чи іншим чином впливає на їх подальший розвиток.

Фонові явища – форми масової асоціальної поведінки (*наркотизація, алкоголізація, нелегальна міграція, проституція, маргіналізація тощо*), що водночас є не лише факторами злочинності, а і її *індикаторами*. Специфіка поширення фонових для злочинності явищ визначається не стільки кількісними, скільки **якісними** їх характеристиками, що виступають своєрідною *сигнальною системою*, моніторинг якої відкриває можливості для поглибленого аналізу суспільного стану, визначення характеру та ступеня кризових тенденцій, позначає основні об'єкти пріоритетного загальносоціального, кримінально-превентивного управлінського впливу.

Фонові явища, виступаючи елементом комплексу *причинного зв'язку* зі злочинністю, не завжди породжують злочинність, вони є лише певним її своєрідним

«підживленням», чинять вплив на правосвідомість і правову культуру, будучи при цьому *факторами формування криміногенної мотивації*.

Асоціальна девіантна поведінка людей, як правило, здебільшого слугує фундаментом для вчинення злочинів і являє собою єдиний і безперервний цілеспрямований процес. В такому аспекті фонові для злочинності явища становлять *асоціальні, деструктивні види поведінки – індивідуальні негативні відхилення*, що сприяють формуванню особистості злочинця, мають *детермінуюче значення* у структурі криміногенної ситуації та виконують *компенсаторну функцію* соціальних інститутів, статусів, ролей.

Девіантність не слід розуміти як об'єктивну якість конкретної поведінки. Це відносне оціночне поняття. Кожне суспільство виробляє свої уявлення про норми, а відповідно і про девіації; соціальні норми відрізняються у різних класів та груп одного і того самого суспільства.

Для того, щоб *індивідуальні негативні відхилення* набули якості *соціальних*, потрібні такі умови: однакова спрямованість таких відхилень у подібних груп людей в однакових умовах; близькість причин, які викликають ці відхилення; повторюваність, стійкість зазначених явищ.

Отже, слід мати на увазі необхідність аналізу особливостей злочинності в Україні в сучасний період у взаємодії з актуальними *процесами соціального буття та особливостями соціальної психології*.

Серед основних причин *економічного фактора злочинності* останніх десятиліть, які вирізняються своїм масштабом та суттєво вплинули на стан і динаміку злочинності, називають скорочення внутрішнього валового продукту, безробіття і подальше масове зубожіння населення, знецінення грошових вкладів населення, незбалансованість господарського механізму, вади та недоліки економічної політики тощо.

Значна роль *організаційно-управлінських, ідеологічних та інших соціальних факторів* у відтворенні злочинності в Україні: поглиблення соціального розшарування суспільства, демографічна та медикодемографічна ситуація в країні, що характеризується негативними кількісними та якісними змінами населення;

нелегальна міграція, урбанізація, прогалини в ідеологічному та культурному вихованні населення; недоліки в діяльності правоохоронних органів, їх низька ефективність в боротьбі зі злочинністю; корупція в правоохоронних органах.

При характеристиці сучасного детермінаційного комплексу злочинності необхідно звернути увагу на важливі *явища соціально-психологічного характеру*, які мають безпосередній вплив на стан злочинності. До них відносять, наприклад, наростаючі настрої соціального відчуження, ворожого відношення до більш заможних членів суспільства, які виникли внаслідок різних процесів розшарування суспільства внаслідок соціально-політичних перетворень, наростаюча аномічність суспільної свідомості.

Питання практичного заняття

1. Фонові явища та детермінанти злочинності: співвідношення та взаємозалежність понять.
2. Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки.
3. Загальна характеристика причин та умов злочинності в сучасній Україні.
4. Соціальні процеси (урбанізація, міграція, маргіналізація) та глобалізаційні фактори.
5. Дисфункції соціальних інститутів та деформації правосвідомості.
6. Явища соціально-психологічного характеру.
7. Організаційно-управлінські та соціально-економічні чинники.

Література

1. Богатирьов І. Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : монографія. Бровари : ПФПА, 2010. 160 с.
2. Велика українська кримінологічна енциклопедія У 2 т. Т.1: А-Л /В.В. Сокурєнко О.М. Бандурка; наук. ред. О.М. Литвинов. Х: Факт, 2021. 853 с.
3. Велика українська кримінологічна енциклопедія У 2 т. Т.1: М-Я /В.В. Сокурєнко О.М. Бандурка; наук. ред. О.М. Литвинов. Х: Факт, 2021. 870 с.

4. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. К. : Атіка, 2008. 352 с.

5. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 523 с.

6. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр.справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2018. 122 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua>

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka

4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>

5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>

6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.

2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>

3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.

4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.

5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.

6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.

7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 6

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИНУ

Основний зміст

Проблема *детермінації конкретного злочину* – розуміється як взаємодія об'єктивних обставин, які сприяють вчиненню злочину, та певних властивостей особистості злочинця та його жертви, що створюють суб'єктивні передумови для формування криміногенної ситуації.

Негативний морально-психологічний клімат, розходження групових норм, складності в адаптації, відсутність вимогливості, конфліктність, напруженість в спілкуванні – це далеко не повний перелік *причин девіантної поведінки, що може провокувати злочин*. Більшість девіацій породжується в сім'ї і пов'язана з недоліками сімейного виховання, конфліктами в школі, низьким загально-культурним та загальноосвітнім рівнем об'єктів виховання.

Дослідження показують, що значна частина аморальних вчинків, здійснюваних особами з нестійкою поведінкою, особливо молодими людьми, пов'язана з їх *орієнтацією на «групові» норми, які вступають у протиріччя із суспільними*. Джерелом, що спонукають до злочинних дій, є *протиріччя* реального процесу розвитку суспільства і *антисуспільна поведінка*.

Антисуспільна поведінка – стійка поведінка особистості, яка відхиляється від найбільш важливих соціальних норм, що заподіює *реальну шкоду* суспільству або самій особистості, супроводжується її *соціальною дезадаптацією*, а також має суттєвий вплив на *формування злочинної поведінки особи*.

Особливу увагу слід приділити: а) умовам та інститутам соціального становлення особистості та їх значенню у формуванні негативних якостей делінквента, б) поведінці та віктимологічним особливостям жертви, характеру взаємодії зі злочинцем, в) ситуації вчинення кримінального правопорушення (злочину).

Види *ситуацій вчинення кримінального правопорушення (злочину)*: 1) в залежності від джерела виникнення (створена злочинцем, іншими особами,

зовнішніми явищами (наприклад, стихійними лихами); 2) за змістом (проблемна, конфліктна тощо); 3) за характером дії (нейтральна, провокуюча, сприятлива, несприятлива тощо).

Злочинна поведінка є процес, що розгортається у просторі і часі та включає не лише самі дії, але й попередній вплив на особистість, психологічні явища та процеси, які визначають генезис протиправного вчинку.

Механізм злочинної поведінки являє собою процес взаємодії особистості та зовнішнього середовища, у результаті чого формується та реалізується злочинна поведінка людини. Механізм злочинної поведінки опосередкований певною послідовністю розвитку злочинних дій, серед яких науковці виокремлюють такі етапи (стадії):

формування мотивації → прийняття рішення →

→ виконання прийнятого рішення → посткримінальна поведінка

Необхідно звернути увагу на зв'язок індивідуальної злочинної поведінки та віктимологічних особливостей жертви, характер взаємодії зі злочинцем.

Віктимна поведінка розглядається як антипод злочинної поведінки, але **віктимна поведінка** – це вид соціальної девіації. Вона є відхиленням від норм (правил) особистої та майнової безпеки.

Відтак, віктимна поведінка – це закономірний, характерний, часто біопсихосоціальний особистісний небезпечний стиль поведінки людини (групи, спільноти), який робить її помітною для оточуючих, у зв'язку з чим у конкретній життєвій ситуації підвищується її уразливість, доступність, привабливість, що впливає на мотивацію та рішення особи щодо вчинення злочинного посягання.

Питання практичного заняття

1. Умови та інститути соціального становлення особистості та їх значення у формуванні негативних якостей делінквента.
2. Взаємодія соціальних і біологічних чинників у генезисі злочинної поведінки.
3. Криміногенна мотивація як елемент системи причин злочинності.
4. Роль антисуспільної настанови в механізмі злочинної поведінки.

5. Поведінка та віктимологічні особливості жертви, характер взаємодії зі злочинцем.
6. Ситуація вчинення злочину.

Література

1. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Харків: УкрІЮА, 1994. 52 с.
2. Зелінський А. Ф. Кримінальна психологія: наук.-практ. вид. К. : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
3. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та злочинця на виникнення, розвиток та наслідки злочину : автореф. дис. ...канд. юрид. наук; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 20 с.
4. Мазур М. І. Роль біологічних та біосоціологічних концепцій в кримінологічній науці. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2016. С. 289-292.
5. Охріменко І. Психологічна характеристика механізму злочинної поведінки. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 153-156.
6. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. К. : Атіка, 2002. 144 с.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 7

ОСНОВИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основний зміст

Традиційно *об'єктом превентивного впливу* вважають **суспільно-небезпечні прояви та їх детермінанти**, а функціонально превентивні заходи спрямовані на **нейтралізацію криміногенної особистості або ситуації**.

Забезпечення безпеки є *первинною діяльністю* щодо створення сприятливих умов для здійснення відповідними суб'єктами (державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями і окремими громадянами) впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів криміногенної детермінації, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня.

Саме стан **безпеки** є кінцевим змістом та найвищою цінністю діяльності держави та суспільства у сфері їх протистояння злочинності. Всі інші види діяльності: *попередження, профілактика, припинення* тощо та цілі такої діяльності – є підпорядкованими, проміжними.

Безпека як основа функціонування та розвитку суспільства має два складники, які оцінюються об'єктивними і суб'єктивними критеріями безпеки. *Об'єктивний критерій* – це рівень реальної захищеності суспільства системою законодавчого регулювання, організаційними заходами, реалізацією цих заходів правоохоронними та іншими органами. *Суб'єктивний критерій* – частина суспільної психології: відчуття стану захищеності, громадський спокій, відчуття своєї безпеки та безпеки інших, недоторканності майна, впевненість у нормальній роботі державних і суспільних інститутів.

Система кримінологічного забезпечення безпеки:

- 1) заходи нормативно-правового характеру;
- 2) організаційні заходи;
- 3) заходи інформаційного забезпечення;
- 4) науково-методичне забезпечення.

Елементи превентивної діяльності:

- 1) правова основа;
- 2) сукупність суб'єктів;
- 3) сукупність заходів.

Діяльність щодо **превенції злочинів** розглядається як багаторівнева система заходів, спрямованих на усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Вона (діяльність) класифікується за: рівнем, механізмом, обсягом, змістом заходів та суб'єктами її реалізації.

У превентивній діяльності виділяють загально-соціальний та спеціально-кримінологічний рівні. **Загально-соціальний рівень** пов'язаний з найбільш значущими видами соціальної діяльності, масштабними заходами щодо розвитку економіки, соціальної інфраструктури, управлінської сфери, підтримання культури й моральності, зміцнення конституційних засад законності стосовно забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян та їх соціального захисту. Такі заходи, як правило, розглядають як *основу спеціального запобігання*, оскільки вони спрямовані на обмеження деструктивного впливу злочинності та нейтралізацію дії криміногенних факторів у суспільстві.

Спеціально-кримінологічний (спеціальний) рівень складається із заходів, спрямованих на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, які вчинили злочин. Вони (заходи) здійснюються спеціальними державними органами – органами кримінальної юстиції, а також об'єднаннями громадян, організаціями, підприємствами і установами різних форм власності.

Особлива роль держави у **протидії злочинності** обумовлена природою її соціального призначення, оскільки вона має у розпорядженні примусові та інші засоби боротьби зі злочинністю та обов'язок захищати своїх громадян від протиправних посягань.

У той же час арсенал засобів щодо превенції злочинів дозволяє *переривати злочинну діяльність*, яка замислюється або вже розпочата, але не привела до настання шкідливих наслідків для суспільних відносин. Адже якими б не були

показники виявлення та припинення злочинів, для суспільства залишається значно важливішим їх недопущення.

При створенні сучасної моделі протидії злочинності необхідно виявляти специфічні регулятивні фактори морального і правового впливу на становлення і розвиток довіри між органами кримінальної юстиції і громадянами. Сформованість у членів суспільства здатності до самостійної саморегуляції, яка базується на правильному усвідомленні вимог норм моралі та права, на бажанні неухильно керуватися цими нормами у своїх повсякденних вчинках та діяльності – необхідна умова зростання *ефективності державної & громадської превентивної діяльності*.

Досвід показує, що саме інтегрованість органів кримінальної юстиції з громадськими інститутами може сприяти збереженню стабільності та зміцненню правопорядку в країні.

Упродовж останніх років поступово відновлюються позитивно апробовані інститути, а також створюються сучасні, нові форми взаємодії з громадськістю у сфері запобігання злочинності та зміцнення правопорядку, а саме: діяльність позаштатних помічників працівників відповідних служб та підрозділів органів кримінальної юстиції; діяльність спеціальних громадських об'єднань щодо виявлення та припинення злочинів (оперативні загони, спеціалізовані дружини, оперативно-пошукові групи тощо); діяльність добровільних народних дружин з охорони громадського порядку.

Специфіка *віктимологічної профілактики* полягає в наявності самостійного об'єкта (реальних і потенційних потерпілих від злочинів), у специфіці методів (переважно методів переконання), у широкому використанні допомоги населення, в організації підготовки співробітників профілактичної служби з віктимологічної проблематики. Основними напрямками віктимологічної профілактики злочинів є загальна, індивідуальна та віктимологічна профілактика окремих злочинів.

Питання практичного заняття 1

1. Форми та засоби превентивного впливу на злочинність.
2. Система кримінологічного забезпечення безпеки.
3. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю.
4. Віктимологічні аспекти протидії.

Питання практичного заняття 2

5. Сутність та зміст превентивної діяльності
6. Об'єкти, принципи та завдання превентивної діяльності.
7. Суб'єкти забезпечення превентивної діяльності.
8. Правова основа превентивної діяльності.

Література

1. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: В справі, 2017. 360 с.
2. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
3. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 284 с.
4. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 34 с.
5. Максимів О. Д. Теоретичні засади політики України у сфері протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Судова влада України: Судова статистика:
http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 8

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Основний зміст

Стан кримінальної ситуації у сфері економіки багато в чому визначають *організовані форми злочинної діяльності*. Так, на протязі останніх років спостерігається тенденція взаємопроникнення організованої злочинності в економічну і навпаки. Зазначене загрожує не лише створенням певного якогось нового виду звичайних злочинів. А тим, що за таким поєднання майже неможливо простежити правоохоронним органам, також такі структури характеризуються більшим рівнем живучості, оскільки в разі відсутності прибутку від злочинної діяльності, така структура може отримувати прибутки від легальної, чим не можуть похвалитись звичайні організовані злочинні формування.

До провідних *характеристик економічної злочинності* належать:

- Корислива мотивація.
- Об'єктом посягання є економічна безпека.
- Залучення та використання інфраструктури легальної економічної діяльності.
- Корпоративний характер.
- Тривалий, систематичний характер.
- Суттєвий збиток, що наноситься економічним інтересам держави, галузей економіки та громадян.
- Використання корумпованих елементів у контролюючих та правоохоронних органах.
- Неперсоніфіковані жертви (анонімність та колективність віктимізації).
- Високий ступінь латентності.

Тіньова економіка створює загрозу національній безпеці держави не тільки через її руйнівні наслідки для соціально-економічного розвитку суспільства. За різними оцінками *мінімізація економіки* сягає від 30 до 80 % від її легального сектора. Вона є одним із негативних *фонових явищ*, оскільки сприяє формуванню

антисоціальних, системних та масових форм девіантної поведінки членів суспільства, що, своєю чергою, сприяють формуванню особистостей організованих злочинних угруповань, а також існуванню і самовідтворенню організованої злочинності в Україні.

До *факторів*, які виступають поживним ґрунтом економічної злочинності відносяться:

- системні вади податкової політики (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);

- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розробляти неформальні механізми співпраці);

- високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним із головних чинників, який впливає на розвиток України, та залишається одним із найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства);

- нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату;

- недостатній захист інвесторів;

- нестабільне політичне середовище та ін.

Фактори економічної злочинності в сучасній Україні є можна класифікувати на: а) загальнодержавні; б) внутрішньополітичні; в) причини, обумовлені недоліками державного управління та правового регулювання; г) соціальні причини.

Загальнодержавними доцільно назвати ті, які обумовлені тенденціями соціально-економічного розвитку України. До *внутрішньополітичних* причин можна віднести чинники трансформації політичного середовища, що, у свою чергу, впливає на пріоритети в соціально-економічних перетвореннях. До причин функціонування зазначеного сегменту злочинності, що обумовлені *недоліками*

державного управління, слід віднести низький ступінь керованості процесами соціально-економічних перетворень у державі, корупцію. Соціальними причинами виступає, зокрема, неналежний рівень життя населення України, що сам по собі, може детермінувати й психологічну готовність до вчинення злочинів.

Слід пам'ятати, що економічна злочинність належить до так званої **білокомірцевої злочинності**.

Неабиякий криміногенний вплив справляє на злочинність, й особливо економічну, такий фактори як *глобалізація та інтеріоризація*.

Процес **транснаціоналізації економічної злочинності** проявляється в: 1) використанні офшорних юрисдикцій для здійснення та приховування податкових та інших фінансових злочинів; 2) збільшенні масштабів грошових операцій із платіжними документами; 3) широкому використанні традиційних і нетрадиційних фінансових установ з метою легалізації надходжень, отриманих злочинним шляхом.

Суб'єктами, які реалізують державну політику у сфері протидії економічній злочинності є:

- 1) органи, які здійснюють контрольно-регулятивні функції у сфері економіки (або неспеціалізовані суб'єкти; деякі з них з ознаками спеціалізації;
- 2) органи, що виконують охоронну функцію;
- 3) органи, що здійснюють правосуддя (господарське та кримінальне провадження).

Особливу увагу слід приділити *протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом*, адже саме можливість подальшого використання брудних коштів зумовлює «рентабельність» та привабливість вчинення економічних злочинів.

Питання практичного заняття

1. Криміногенна ситуація у сфері економіки.
2. Фактори національного та глобального рівнів.
3. Психологія злочинної діяльності у сфері економіки.
4. Взаємовплив кримінальної та віктимної поведінки у сфері економіки.

5. Ціна економічної злочинності.
6. Стратегії протидії економічній злочинності. Конфіскація злочинних активів та відшкодування шкоди.

Література

1. Аркуша Л.І., Федчун Н.О., Хижняк Є.С. Кримінологія : навч.-метод. посіб. (для студентів факультету адвокатури). Одеса, 2020. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12337>
2. Кримінологія : підручник / За ред. Ю. Нікітіна, С. Денисова, Є. Стрельцова. Харків: Право, 2018. 416 с.
3. Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері. О.: Фенікс, 2010. 246 с
4. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки. Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.
5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. Варналія З.С. URL: http://www.niss.gov.ua/book/ty_n_ekon/index.htm.
6. Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 246 с.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 9

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Основний зміст

Використання службовцями наданих повноважень в особистих цілях зародилося разом із першими державами, продовжує успішно існувати в різних проявах та формах у всіх країнах світу.

Прояви, форми та елементи **корупції як явища**: підкуп, хабарництво, мздоїмство, лихоїмство, лобізм, фаворитизм, кумівство, непотизм, протекціонізм, казнокрадство, білокомірцева злочинність, клептократія тощо.

Сучасне розуміння змісту поняття «корупція» ускладнюється своєю багатоаспектністю та проникненням в найрізноманітніші сфери життєдіяльності суспільства та держави. У результаті цього **корупція** визнається складним системно-структурним соціальним явищем, в рамках якого виділяють *політичну, економічну, організовану, побутову, «приватну»* корупцію.

Розповсюдження *корупційної психології і корупційної субкультури* призвело до масштабних **деформацій правосвідомості**, коли корупційна поведінка стала «нормою», звичним відносно масовим способом вирішення проблем при наданні й отриманні публічних послуг, комерційній діяльності та в побуті.

Корупція в силу складності характеру потребує *комплексного підходу* до побудови заходів із її запобігання та протидії. Чинне антикорупційне законодавство України визначає низку заходів, спрямованих на запобігання корупції, серед яких:

- обмеження щодо використання службового становища;
- обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;
- обмеження щодо одержання дарунків (пожертв);
- обмеження щодо роботи близьких осіб;
- обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування;

- спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;
- фінансовий контроль;
- кодекси поведінки;
- урегулювання конфлікту інтересів;
- антикорупційна експертиза нормативно-правових актів;
- вимоги щодо прозорості інформації;
- заборона на одержання послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Питання практичного заняття

1. Характеристика корупційної злочинності в Україні за основними показниками
2. Особливості детермінаційного комплексу корупційних злочинів
3. «Побутова» корупція: проблема толерантності.
4. Корупція у державному секторі
5. Корупція та пов'язана з нею організована злочинність
6. Антикорупційна діяльність як концепція та практична діяльність.

Література

1. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України. К. : Атіка, 2012. 332 с.
2. Запобігання корупції: підручник /За заг. редакцією Б.М. Головіна. Харків. 2019. 296 с.
3. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ: Юрид. думка. 2004. 400 с.
4. Михайленко Д.Г. Запобігання корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2017. 582 с.

5. Цитряк В. Я. Підкуп у сфері публічної службової діяльності: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 20 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/874>

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 10

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Основний зміст

Під *організованим злочинним об'єднанням* – кримінальною мережею, що характеризує *організовану злочинність*, розуміється організоване злочинне угруповання, злочинна організація, до складу якої можуть входити як організовані групи, банди, так і інші форми співучасті.

Структура організованої злочинності представлена:

- у широкому розумінні:
 - а) злочинні співтовариства «злочини в законі»;
 - б) злочинні співтовариства «авторитети»;
 - в) економічні форми організованої злочинності;
 - г) молодіжні злочинні угруповання (до складу яких входять особи віком до 30 років).
- у вузькому розумінні організована злочинність – це внутрішня побудова окремого злочинного об'єднання.

Україна посідає 34 позицію серед 193 країн світу і третє місце серед 44-х європейських країн у рейтингу Глобального індексу організованої злочинності. Україну було оцінено як країну з високим рівнем злочинності та низькою спроможністю влади цьому протистояти. При формуванні індексу враховується масштаб і вплив злочинних ринків, чотири індикатори злочинності (мафіозні групи, злочинні мережі, кримінальні структури, «вбудовані» в державні органи, іноземні злочинці) і стійкість країн до організованої злочинності.

За даними Європолу 80% кримінальних мереж пов'язані з торгівлею наркотиками, шахрайством з акцизами, торгівлею людьми, онлайн-шахрайством та нелегальною міграцією. При цьому 80% угруповань використовують для злочинів легальні структури, 60% угруповань застосовують насильство.

*Організовані злочинні об'єднання, історично створюються на ґрунті субкультури, легко адаптуються до ринкових вимог. Співвідношення попиту і пропозиції, конкуренція, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, демпінг, створення за домовленістю різноманітних об'єднань про єдину цінову політику, мінімізація податкових відрахувань тощо є тими ринковими механізмами, якими керуються й злочинні організації. Отже, стрижнем організованої злочинності стає економіка держави. Систематичне порушення економічних ринкових законів та правових норм переслідує мету — **неправомірне накопичення капіталу і непомірне збагачення.***

Організована злочинність дестабілізує економічні й фінансові інститути держави, гальмує її прогресивний розвиток та перетворилася на головне джерело деструктивного впливу на процеси соціального, економічного та політичного розвитку суспільства.

***Транснаціональна організована злочинність** становить багатофакторну кримінальну систему, що руйнівно впливає на економічне, політичне, духовне суспільне життя, психологічний стан і генофонд нації. Члени організованої транснаціональної злочинності діють у різних регіонах світу, мають кожний свою специфічну спеціалізацію, тактику дій, користуються різноманітними методами. Для транснаціональних злочинних організацій характерне *членство на етнічній основі або земляцтва*. Хоча вони мають різний кількісний та етнічний склад, їх об'єднує єдина *спільна мета* — отримання від злочинних практик, не виключно, що із поєднанням формально законної діяльності, надвисокого прибутку.*

Поняття *транснаціонального злочину* надає Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. Так, злочин носить транснаціональний характер, якщо: він вчинений у більш, ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

У доповіді ООН «The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment» зазначені основні *транснаціональні канали* незаконного розповсюдження наркотиків, вогнепальної зброї, контрафактної продукції. У документі розкрити факти про зростання кількості таких злочинів як розкрадання природних ресурсів, продаж людей з метою сексуальної експлуатації або примусової праці, незаконне переміщення мігрантів, морське піратство, кібернетична злочинність тощо. За допомогою підкупу, з використанням доходів від злочинної діяльності та погроз застосування сили, злочинці впливають на результати проведення виборів, рішення та дії окремих політиків і військовослужбовців. Так, сучасна злочинність, за загальними тенденціями глобалізації, набуває транснаціональних рис.

Сьогодні можна говорити про існування глобального кримінального мережевого світу. Однією з ознак ТЗО є їх *мобільність*.

Транснаціональна організована злочинність є *стійким інтегративним утворенням, якому притаманні цілісність, ієрархічність, багаторівневість*, чіткої моделі дій транснаціональних організованих злочинних угруповань із іншими злочинними організаціями не спостерігається. Транснаціональні кримінальні організації можуть суттєво відрізнитись від інших видів *злочинних організацій* за своєю структурою, потужністю, розмірами і географічними масштабами діяльності, або ступенем розгалуженості своїх операцій. Спільними їх ознаками є участь у заборонених законом формах ділової активності, включаючи продаж незаконних товарів і послуг, незаконну контрабанду товарів, що виробляються легально, крадіжку таких товарів чи всі три типи операцій.

Транснаціональна організована злочинність характеризується тенденцією до *професіоналізації, спеціалізації, функціоналізації та структуризації* елементів *злочинних організацій*.

Питання практичного заняття 1

1. Сутність організованої злочинності.
2. Специфіка детермінації та причинності організованої злочинності: загальна характеристика.
3. Ознаки організованої злочинності:
 - статусно-рольова структура;
 - нормативно-ціннісна система;
 - соціально-психологічна ідентичність членів злочинних спільнот;
 - тривала взаємодія, стійкі зв'язки, розподіл праці, диференціація та спеціалізація;
 - матеріальна структура;
 - соціалізація та соціальна мобільність членів ЗО (вертикальна, горизонтальна);
 - інтеграція в легальні структури.

Питання практичного заняття 2

4. Соціально-психологічні чинники організованої злочинності :
 - причини об'єднання ЗО;
 - психологічна структура ЗО;
 - система взаємин ЗО;
 - методи і засоби психологічного впливу на суб'єктів ЗО;
 - об'єкти злочинних посягань.
5. Соціально-психологічні наслідки діяльності організованих злочинних угруповань.
6. Деструктивний вплив привабливості злочинної діяльності на соціалізацію особистості.
7. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності.
8. Транснаціональні злочинні організації як системне утворення.

Література

1. Аркуша Л.І. Значення розвідувальної діяльності у протидії організованій злочинності. *Запобігання організованій злочинній діяльності: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 3-6.
2. Аркуша Л.І. Превентивна діяльність органів кримінальної юстиції : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Л.І. Аркуша, Н.О. Федчун, О.В. Дикий, М.О. Д'ячкова ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2021. 40 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/16157>.
3. Бусол О., Романюк Б. Організована злочинність в Україні. Частина 4. *LexInform. Юридичні новини України*. Дата публікації: 18 червня 2021 р. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-chastyna-4-transnatsionalni-zlochynni-organizats/>
4. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: інституційна теорія криміналізації суспільства: монографія. О.: Юридична література, 2009. 616 с.
5. Запобігання транснаціональній злочинності : навч.-метод. посіб. / В.М. Дрьомін, Т.В. Мельничук, Ю.О. Стрелковська, Н.О. Федчун, Г.М. Чернишов, А.М. Ізовіта, В.Я. Цитряк, О.В. Дикий. Одеса.: Видавничий дім Гельветика, 2018. 96 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14625>.
6. Шостко О. Організована злочинність: фантом чи реальна загроза? *LexInform. Юридичні новини України*. Дата публікації: 10 січня 2022 р. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-fantom-chy-realna-zagroza/>.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>

5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 11

**ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

Основний зміст

Щорічне зростання кількості осіб, які вживають наркотики, а також надприбутки, що отримують злочинні угруповання від торгівлі наркотичними речовинами, *обумовлюють підвищену рентабельність заняття кримінальним бізнесом.*

Результати досліджень споживачів і розповсюджувачів наркотиків, а також кількість вчинених наркозлочинів, отримані фахівцями в різних галузях знань, різняться за багатьма показниками в десятки або навіть сотні разів. Нерідко наводяться цифри без урахування *латентності*, не завжди вони порівнюються за регіонами і відбивають лише приблизну картину дійсності.

До наркозлочинності, що є центральною ланкою незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, необхідно віднести й відмивання доходів, одержаних від такої діяльності.

Ознаки сучасної наркозлочинності:

- переважно бізнесовий (корисливий) характер;
- систематичність злочинної діяльності;
- тривалий характер та епізодичність;
- залучення до кримінальної активності осіб для транспортування, виробництва та реалізації наркопродукції;
- легалізація злочинних доходів.

Основними факторами наркозлочинності є:

- 1) загальноекономічна криза, що остаточно загострила криміногенну ситуацію в країні, створивши ідеальні умови для розвитку злочинності;
- 2) майнове розшарування населення України;

3) підвищення рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що викликає залежність;

4) збільшення обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди, у зв'язку з цим – використання фахівців – хіміків, біологів, які втратили легальну роботу;

5) географічне розташування України, що потрапила у сферу дії міжнародного наркобізнесу, як транзитної країни на шляху героїну з Афганістану до Європи;

6) активні міграційні процеси;

7) криміналізація наркотиків;

8) об'єднання наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності;

9) гостра конкурентна боротьба, що існує між окремими формуваннями наркомафії поряд зі злочинними контактами і взаємодією, які нерідко набувають форм озброєного протистояння та фізичного знищення на ґрунті розподілу і перерозподілу ринків збуту. Запекла міжусобна боротьба призводить до виникнення найпотужніших синдикатів.

Наркобізнес – це окремий вид організованої злочинності, що характеризується структурованою системою високоорганізованих і ретельно законспірованих злочинних угруповань, які займаються міжрегіональною, у ряді випадків міжнародною злочинною діяльністю, у вигляді промислу, предметом якого є наркотичні засоби, з метою систематичного отримання максимальних прибутків та надприбутків, використовуючи в своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства.

Україна посідає окреме місце в розподілі наркозлочинності, будучи транзитною територією чим саме й обумовлюється специфіка та *закономірності функціонування* даного сегменту злочинності.

Сучасні **тенденції наркозлочинності в Україні:**

1. перехід частини наркоринку в Інтернет-площину
2. безконтактний збут;

3. перманентне розширення кола споживачів;
4. створення нових та використання існуючих контрабандних шляхів для насичення наркоринку;
5. підвищення захищеності процесу відмивання злочинних доходів від зовнішнього контролю.

Сформована в Україні модель *«жорсткого контролю»*, у межах якої здійснюється відносно суворий контроль за наркообігом, наразі не впливає належним чином на високу доступність різних видів наркотиків, збільшення фактів насильства та надвисокі доходи від наркозлочинності. Більш обумовленим поточною наркоситуацією в Україні, відповідним сучасним тенденціям та, зокрема, транзитністю України в міжнародних наркотрафіках, видається зосередження запобіжних зусиль на *пропозиції та збуті наркотиків*, а саме: спрямованість на руйнування традиційних та інтернет-ринків наркотиків, ліквідацію організованих злочинних груп у сфері наркобізнесу.

Питання практичного заняття

1. Характеристика сучасної наркоситуації в Україні та основних тенденцій її розвитку.
2. Детермінанти наркозлочинності.
3. Характеристика особистості наркозлочинця.
4. Наркотизм в механізмі детермінації злочинності.
5. Національна антинаркотична політика України

Література

1. Брисковська О.М., Грига М.А. Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет. *Науковий вісник НАВС*. 2020. № 2. С. 61-68.
2. Гладкова Є.О. Основні моделі стратегій протидії наркозлочинності у світі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 292-294.

3. Давидова М.М. Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні : дис... д-ра філософії. Київ, 2020. 297 с.
4. Карелін В. Запобігання контрабанді наркотичних засобів. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 2. С. 226-230.
5. Леган І.М. Міжнародне співробітництво та кримінологічні засади запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С.402-405.
6. Орловська Н.А. Актуальні питання державної політики щодо наркотиків у контексті запобігання наркозлочинності. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спец. вип. № 2. С. 149-155. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-149-155

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.

5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 12

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Основний зміст

Конвенція Ради Європи Про кіберзлочинність, визначає наступні групи кримінальних правопорушень (злочинів), які вчиняються у сфері інформаційних технологій: *проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних даних і систем; пов'язані з комп'ютерами; пов'язані зі змістом даних; пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.*

Кіберзлочинність є сукупністю кримінальних правопорушень (злочинів), об'єктом посягання яких **кібербезпека**, тобто суспільні відносини у сфері комп'ютерної інформації та інформаційних технологій, безпечного функціонування засобів створення, зберігання, обробки, передачі та захисту комп'ютерної інформації.

Основними **детермінантами** є: значна прибутковість; відсутність налагодженої системи правового та організаційно-технічного забезпечення інтересів громадян, держави та суспільства в галузі інформаційної безпеки; нездатність держав здійснювати ефективний контроль над національним сегментом інформаційного простору; високий рівень безкарності осіб, які вчинили злочини у цій сфері; політична, економічна, соціальна нестабільність у суспільстві тощо.

Забезпечення **безпеки кіберпростору** передбачає триєдиний базис: створення національної системи кібербезпеки; кіберзахист державних електронних інформаційних ресурсів; захист інтересів громадянина в кіберпросторі.

Сучасні кіберзагрози реалізуються через кібератаки, що порушують **стан захищеності інформації та завдають збитків** автоматизованим системам. Кібератаки є небезпечними на всіх рівнях життя держави: економічному, енергетичному, політичному, фінансовому, військовому тощо. Так, проблеми економічного характеру від зростаючого обсягу шкідливих кібератак можуть бути

пов'язаними з перериванням електронної торгівлі та витоком бізнес-даних, порушенням конфіденційності, що спричиняють втрату прибутку для корпорацій.

Основні напрями кібератак:

- крадіжка облікових даних – 19%;
- фішинг – 16%;
- неправильно налаштована хмара – 15%;
- вразливість стороннього програмного забезпечення – 13%.

Сучасні **загрози** кібербезпеці характеризуються різким зростанням, ускладненістю та цілеспрямованістю. Найпоширенішими **типами загроз кібербезпеці** є фішинг, програмне забезпечення-вимагач, атаки ботнетів, хмарні експлуїти, атаки, пов'язані з роботою з дому, атаки на державу з метою кібершпигунства.

Кіберзлочинці зазвичай використовують загальнодоступну інформацію: дані соціальних мереж, особисті дані та паролі, що зазвичай доступні на чорному ринку. Поширення технологій використання хмарних обчислень, штучного інтелекту (ШІ), розподілених обчислювальних ресурсів тощо створює сприятливі умови для здійснення атак.

Цілями кібератак зазвичай є наступні «зони ризику»:

Гроші. Крадіжки банківських облікових даних, номерів кредитних карток, ширшої крадіжки особистих даних або прямої крадіжки грошових ресурсів. *Фінансова вигода є прямо чи опосередковано кінцевою метою більшості атак.*

Дані. Включає в себе крадіжку особистої інформації або корпоративних даних (включаючи інтелектуальну власність) з метою продажу або використання для подальшої злочинної діяльності.

Обчислювальні ресурси. Використання доступної обчислювальної потужності підприємства для здійснення додаткових атак або для видобутку цінних криптовалют.

Загальний хаос. До цієї категорії належать атаки на системи водопостачання, електромережі та іншу критичну інфраструктуру.

Питання практичного заняття

1. Характеристика нових форм злочинної діяльності, пов'язаних з використанням високих технологій.
2. Кібербезпека як система. Основні типи сучасних кіберзагроз.
3. Світові дані: соціальні наслідки кібератак.
4. Кримінальний ринок у механізмі реалізації кіберзагроз.
5. Сучасний стан забезпечення безпеки кіберпростору: міжнародний та національний рівень.

Література

1. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження) : монографія. К. : Атіка, 2007. 304 с.
2. Біленчук П., Обіход Т. Правове і наукове забезпечення кібербезпеки України. *LexInform. Юридичні новини України*. Дата публікації: 24 листопада 2022 р. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravove-i-naukove-zabezpechennya-kiberbezpeky-ukrayiny/>
3. Газізова Ю. Кіберзлочинність в Україні. Ера цифрових технологій – ера нових злочинів. *Юрист&Закон*. № 12. Березень 2023. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013606.
4. Кривенко К. Кіберзлочинність: актуальна судова практика. *Платформа Ліга: Закон*. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/209283_kberzlochinnst-aktualna-sudova-praktika.
5. Марков В.В. Статистичне дослідження показників кіберзлочинності: методологічний аспект. *Право і безпека*. 2013. № 2. С. 137-138.

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Судова влада України: Судова статистика:
http://court.gov.ua/sudova_statystyka
4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>
5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>
6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.
4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Тема 13

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Основний зміст

Згідно з філософським вченням про свободу та необхідність, всі вчинки людей детерміновані умовами навколишньої дійсності, але *в межах* цієї **детермінації** у особи залишаються широкі можливості свідомого та цілеспрямованого визначення своєї волі по відношенню до природи, суспільства, інших людей тощо.

Необережна поведінка є відхиленням від встановлених у суспільстві чи в певній соціальній групі правил безпеки, що несе в собі загрозу нормальному функціонуванню суспільства, більше того – суспільному прогресу.

Необережні злочини, в переважній більшості випадків, вчиняються *у зв'язку з виконанням особою певних функцій*, тобто конкретних форм людської активності і діяльності, в межах «свого» соціального середовища. Лише **незначна** кількість таких діянь має виключно **ситуативний характер** і пов'язана з домінуючим впливом зовнішніх обставин.

При злочинній необережності між деліктом та суспільно-небезпечним діянням існує **генетичний зв'язок**, так як мотиваційний комплекс та особистість делінквента не визначають злочинний результат, а характер відповідальності залежить від ступеню **суспільної небезпеки наслідків**, ступінь і характер яких, в свою чергу обумовлюється сферою діяльності суб'єкта, способом використання ним знарядь і засобів, ситуацій, за яких скоєно порушення, а також багатьма іншими обставинами.

Необережна злочинність є складним, неоднорідним, латентним суспільно-небезпечним явищем та відрізняється від інших видів злочинності, передусім, **психологічними детермінантами, механізмом злочинної поведінки і особливостями особистості особи злочинця, сферою діяльності, в якій вчиняються ці злочини, характером наслідків.**

Причини значного масиву необережних злочинів пов'язані з попередньою необережною поведінкою особи або незлочинною поведінкою оточуючих осіб, що створюють у суб'єкта певні «шаблони нормальності», пов'язані з порушенням

правил обережності. *Залежно від випадкових для особи наслідків* одна й та сама необережна поведінка при взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки може стати злочинною або залишитися незлочинною.

Лише поведінкою суб'єкта, що взаємодіє з об'єктивними факторами, наприклад ситуацією і технічним засобом, *можливість реалізації загрози перетворюється на дійсність*. Зовнішні фактори діють опосередковано, через риси характеру, вольові й емоційні якості, ціннісно-нормативні характеристики свідомості, мотиваційну сферу та сферу потреб.

У той же час самі *суб'єктивні фактори*, небезпечні властивості ситуацій та знарядь криються в *загально-соціальних факторах злочинності* в цілому: політичній та економічній кризі, деформації суспільної та індивідуальної свідомості, дезорганізації суспільного життя

Питання практичного заняття

1. Необережна злочинність та необережна поведінка, що відхиляється.
2. Психологічний механізм необережного злочину.
3. Об'єктивні фактори необережного злочину (ситуація, знаряддя та засіб).
4. Роль особистості у вчиненні необережних злочинів.
5. Соціальні фактори необережної злочинності.
6. Суспільна безпека необережної злочинності в сучасних умовах та можливості її попередження

Література

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Ін Юре, 2007. 712 с.
2. Зелінский А. Ф. Кримінальна психологія: наук.-практ. вид. К. : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

3. Нежурбіда С.І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії: Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. І. Нежурбіда; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2001. 20 с.

4. Федчун Н.О. Психофізіологічні властивості і стани особистості в механізмі необережного злочину. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (17 вересня 2018 р., м. Одеса). У 2-х т. Т. 2 / відп. Редактор Г. О. Ульянова*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 383-385.

5. Федчун Н.О. Проблеми кримінологічної оцінки злочинної необережності при порушенні правил безпеки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 1. С. 100-105.

6. Федчун Н. О. Сучасні кримінологічні характеристики порушень правил безпеки. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 1. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-1-8541>

Джерела статистичної інформації

1. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

2. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka

4. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>

5. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>

6. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

1. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.
2. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>
3. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.

4. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>).
5. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.
6. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.
7. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.
8. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.
9. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
10. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

1. Девіантність, делінкветність та злочинність: визначення та розмежування понять.
2. Характеристика основних підходів до визначення та розуміння злочинності
3. Теологічний (релігійно-духовний) підхід до розуміння злочинності
4. Антропологічний (біологічний та психолого-психіатричний) до підхід розуміння злочинності
5. Соціологічний підхід до розуміння злочинності
6. Кримінально-правовий (фундаментальний, доктринальний) підхід до визначення злочинності.
7. Характеристика сучасних підходів до розуміння злочинності
8. Девіантологічний (релятивно-конвенціональний) підхід до розуміння злочинності
9. Природно-неконвенціональний підхід до розуміння злочинності
10. Особистісний підхід до розуміння злочинності
11. Безособистісний підхід до розуміння злочинності
12. Сумарно-статистичний (соціально-статистичний) підхід до розуміння злочинності
13. Соціально-активний (соціально-практичний) підхід до розуміння злочинності
14. Теорія кримінальної активності
15. Теорія соціального натуралізму
16. Інституціональний підхід до розуміння злочинності
17. Злочинність як предметна діяльність та соціальна практика.
18. Суспільна небезпечність та кримінальна протиправність
19. Підстави кримінально-правової заборони
20. Вид злочину як особлива поведінкова структура
21. Обумовленість злочинності протиріччями суспільного розвитку

22. Поширеність злочинності як її особлива характеристика
23. Системний аналіз злочинності: основні положення
24. Критичний аналіз злочинності як системи
25. Системні властивості злочинності: загальна характеристика
26. Системні взаємозв'язки (комунікації) злочинності
27. Самоорганізація злочинності
28. Здатність злочинності до розширеного самовідтворення
29. Злочинність як соціальна практика
30. Джерела кримінологічної інформації.
31. Проблема достовірності кримінологічної інформації.
32. Аналіз офіційних статистичних даних та джерел альтернативної інформації.
33. Оцінка сучасного стану злочинності в Україні:
34. Аналіз тенденцій розвитку злочинності.
35. Роль причин, умов, корелянт (зв'язків з наслідками) у процесі детермінації злочинності.
36. Підходи до розуміння причинності злочинності.
37. Форми взаємодії причин та умов злочинності:
38. Причинний зв'язок;
39. Функціональна залежність;
40. Статистичний зв'язок, кореляційна залежність;
41. Системно-структурний зв'язок;
42. Зв'язок станів.
43. Класифікація криміногенних детермінант.
44. Умови та інститути соціального становлення особистості та їх значення у формуванні негативних якостей делінквента.
45. Взаємодія соціальних і біологічних чинників у генезисі злочинної поведінки.
46. Криміногенна мотивація як елемент системи причин злочинності.
47. Роль антисуспільної настанови в механізмі злочинної поведінки.

48. Поведінка та віктимологічні особливості жертви, характер взаємодії зі злочинцем.
49. Ситуація вчинення злочину.
50. Проблеми визначення та місце явища самодетермінації в системі криміногенних детермінант.
51. Форми самодетермінації злочинності:
52. Поняття та характеристика безкарності як форми самодетермінації злочинності.
53. Поняття і значення суміжних злочинів як форми самодетермінації злочинності
54. Поняття і значення організованої злочинності як форми самодетермінації злочинності.
55. Поняття і значення кримінальної субкультури як внутрішнього джерела самодетермінації злочинності.
56. Нейтралізація чинників самодетермінації злочинності в системі протидії злочинності.
57. Загальна характеристика причин та умов злочинності в сучасній Україні.
58. Протиріччя суспільного розвитку та злочинність.
59. Соціальні процеси (урбанізація, міграція, маргіналізація) та глобалізаційні фактори.
60. Дисфункції соціальних інститутів та деформації правосвідомості.
61. Віктимізація населення та злочинність.
62. Організаційно-управлінські та соціально-економічні криміногенні умови.
63. Фонові явища та детермінанти злочинності: співвідношення та взаємозалежність термінів
64. Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки
65. Зменшення можливостей поширення фонових для злочинності явищ.
66. Кримінологічне законодавство як засіб нормативного обмеження впливу фонових явищ на стан злочинності в Україні

67. Протидія та запобігання фоновим для злочинності явищам органами системи кримінальної юстиції України

68. Стратегії та рівні протидії злочинності.

69. Об'єкти, принципи та завдання превентивної діяльності.

70. Суб'єкти забезпечення превентивної діяльності.

71. Форми та засоби превентивного впливу на злочинність.

72. Правова основа превентивної діяльності.

73. Оцінка ефективності та шляхи вдосконалення превентивної діяльності

74. Моделі організаційного забезпечення протидії злочинності. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю.

75. Особливості ситуативного попередження злочинів.

76. Урбанізм та попередження злочинів.

77. Особливості індивідуальної профілактичної діяльності.

78. Віктимологічні аспекти протидії.

79. Проблема легалізації зброї в Україні.

80. Моніторинг криміногенної ситуації.

81. Моделювання. Кримінологічний профайлінг.

82. Кримінологічне прогнозування: завдання та види.

83. Кримінологічне планування: завдання та технології.

84. Кримінологічна експертиза.

85. Криміногенна ситуація у сфері економіки.

86. Фактори національного та глобального рівнів.

87. Психологія злочинної діяльності у сфері економіки.

88. Взаємовплив кримінальної та віктимної поведінки у сфері економіки.

89. Ціна економічної злочинності.

90. Стратегії протидії економічній злочинності. Конфіскація злочинних активів та відшкодування шкоди.

91. Характеристика корупційної злочинності в Україні за основними показниками

92. Особливості детермінаційного комплексу корупційних злочинів

93. «Побутова» корупція: проблема толерантності.
94. Корупція у державному секторі
95. Корупція та пов'язана з нею організована злочинність
96. Антикорупційна діяльність як концепція та практична діяльність.
97. Сутність організованої злочинності.
98. Специфіка детермінації та причинності організованої злочинності:
загальна характеристика.
99. Ознаки організованої злочинності: загальна характеристика
100. Статусно-рольова структура злочинних організацій;
101. Нормативно-ціннісна система злочинних спільнот;
102. Соціально-психологічна ідентичність членів злочинних спільнот;
103. Тривала взаємодія, стійкі зв'язки, розподіл праці, диференціація та спеціалізація злочинних організацій;
104. Матеріальна структура злочинних організацій;
105. Соціалізація та соціальна мобільність членів злочинних організацій
(вертикальна, горизонтальна);
106. Інтеграція організованої злочинності в легальні структури.
107. Соціально-психологічні чинники організованої злочинності: загальна
характеристика
108. Причини об'єднання злочинних організацій;
109. Психологічна структура злочинних організацій;
110. Система взаємин злочинних організацій;
111. Методи і засоби психологічного впливу на суб'єктів злочинних
організацій;
112. Об'єкти злочинних посягань.
113. Соціально-психологічні наслідки діяльності організованих злочинних
угруповань.
114. Деструктивний вплив привабливості злочинної діяльності на
соціалізацію особистості.
115. Кримінально-правові засоби протидії організованим злочинності.

- 116. Транснаціональні злочинні організації як системне утворення.
- 117. Характеристика сучасної наркоситуації в Україні та основних тенденцій її розвитку.
- 118. Детермінанти наркозлочинності.
- 119. Характеристика особистості наркозлочинця.
- 120. Наркотизм в механізмі детермінації злочинності.
- 121. Національна антинаркотична політика України
- 122. Характеристика нових форм злочинної діяльності, пов'язаних з використанням високих технологій.
- 123. Кібербезпека як система. Основні типи сучасних кіберзагроз.
- 124. Світові дані: соціальні наслідки кібератак.
- 125. Кримінальний ринок у механізмі реалізації кіберзагроз.
- 126. Сучасний стан забезпечення безпеки кіберпростору: міжнародний та національний рівень.
- 127. Необережна злочинність та необережна поведінка, що відхиляється.
- 128. Психологічний механізм необережного злочину.
- 129. Об'єктивні фактори необережного злочину (ситуація, знаряддя та засіб).
- 130. Роль особистості у вчиненні необережних злочинів.
- 131. Соціальні фактори необережної злочинності.
- 132. Суспільна небезпека необережної злочинності в сучасних умовах та можливості її попередження

РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

Список основних джерел

1. Larysa Arkusha, Viktor Zagorodniy, Nataliia Fedchun. Corruption schemes while purchasing medicinal products at the expense of state funds in Ukraine. International Journal Of Pharmaceutical Research, Volume 12, issue 3, July - Sept, 2020.P. 1465-1470. Indexed in: PubMed/Medline, (SCOPUS)
2. Oleksandr Muzychuk, Vladyslav Teremetskyi, Anatolii Podoliaka, Nataliia Fedchun, Olexander Svitlychnyy, Olena Korotun, Iryna Nagorna. Legal support of economic competition in Ukraine. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, Volume 24, Special Issue 1, 2021. P. 1-7. Indexed in:<https://www.abacademies.org/articles/legal-support-of-economic-competition-in-ukraine.pdf> (SCOPUS)
3. Аркуша Л.І. Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Л. І. Аркуша, Н. О. Федчун, О. В. Дикий, І. В. Загородній, М. О. Д'ячкова ; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2021. 49 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/16150>
4. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
5. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституційна теорія криміналізації суспільства: монографія. О.: Юридична література, 2009. 616 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. 712 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 книгах. Кн. 3: Практична кримінологія. К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2008. 320 с.
8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. 424 с.

9. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Харків: УкрЮА, 1994. 52 с.
10. Зелінський А. Ф. Кримінальна психологія: наук.-практ. вид. К. : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
11. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу. К., 2008. 352 с.
12. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П. 2021. 389 с.

Список допоміжних джерел

13. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : В справі, 2017. 360 с.
14. Віктимологія : навч. посібник / за заг. ред. В. В. Голіна, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2017. 308 с.
15. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 284 с.
16. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / авт. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович [та ін.] ; за ред.: Ю. В. Ковбасюка, В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, 2016. 524 с.
17. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : 12.00.08 : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 34 с.
18. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх : монографія. Київ : Центр учбов. л-ри, 2016. 204 с.
19. Зелінський А. Ф. Свідоме та неусвідомлюване в злочинній поведінці. Харків, 1986. 168 с.
20. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія. Харків : Право, 2017. 252 с.
21. Кримінологія : підручник / за ред. Ю. Нікітіна, С. Денисова, Є. Стрельцова. Х.: Право, 2018. 416 с.

22. Лефтеров Л.В. Запобігання підрозділами Національної поліції шахрайству, що вчиняється з використанням засобів електронних комунікацій : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса : ОДУВС, 2019. 284 с.
23. Маслій І. В. Інституційний механізм протидії криміналізації економіки: кримінологічне дослідження : 12.00.08 : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 228 с.
24. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 582 с.
25. Нежурбіда С.І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії: Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. І. Нежурбіда; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2001. 20 с.
26. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. монографія. К. : Атіка, 2002. 144 с.
27. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. Харків : Право, 2016. 192 с.
28. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. Варналія З.С. URL : http://www.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/index.htm.
29. Туз Н. Д. Соціально-психологічні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця (кримінологічний аспект) : 12.00.08 : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 19 с.
30. Фінчук В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України : 12.00.08 : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Ірпінь, 2017. 20 с.
31. Чабаненко С. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, пов'язаним із діяльністю позабюджетних цільових фондів : 12.00.08 : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 18 с.
32. Шакун В. І. Суспільство і злочинність : монографія. К. : Атіка, 2003. 784 с.

33. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність : монографія. К.: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. 256 с.

Джерела статистичної інформації

34. Офіс Генерального прокурора України: Статистика: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

35. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

36. Судова влада України: Судова статистика: http://court.gov.ua/sudova_statystyka

37. Національна поліція України – <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist>

38. Національне антикорупційне бюро України – <https://nabu.gov.ua/reports>

39. Державне бюро розслідувань – <https://dbr.gov.ua/reports>

Інтернет ресурси

40. Вісник кримінологічної асоціації України – <http://visnikkau.webnode.com.ua/>.

41. Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (ЮНІКРІ) – <http://www.un.org/ru/ga/unicri/>

42. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України – <http://ivpz.kh.ua/uk/>.

43. Правознавець – Правова Україна (каталог юридичних документів – <http://pravoved.in.ua/>.

44. Правознавець – Правовий Форум України – <http://forum-pravo.com.ua/>.

45. Репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR) – <http://dspace.onua.edu.ua>.

46. Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН, UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime) – <http://www.unodc.org/>.

47. Crime prevention – https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-humantrafficking/crime-prevention_en.

48. Global Criminology – <http://globalcriminology.com/>
49. The European Crime Prevention Network – <https://eucpn.org/>.

Навчально-методичне видання

**Аркуша Лариса Ігорівна
Федчун Наталія Олександрівна**

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 11.05.2023 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 4,65. Наклад 50 прим.
Зам. № 1105/3

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 235 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014